

ЗАХИСТ СПАДКОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ В НОТАРІАЛЬНОМУ ПОРЯДКУ

Долинська М. С.

ВСТУП

Перехід майна від спадкодавця до спадкоємців в порядку спадкування, у більшості випадків, сприяв подальшому добробуту та процвітанню родини.

У переважній більшості при цьому враховувалися інтереси сім'ї померлого: дітей, зокрема неповнолітніх, батьків та дружини спадкодавця.

Історія спадкування, в тому числі неповнолітніми спадкоємцями, починається із встановлених та дотриманих громадою певних звичаїв, які пройшли довгий та тривалий період розвитку та вдосконалення.

Наприклад, правила спадкування спочатку формувалися у окремих родинах, в тому числі сім'ях, тобто поєднаних між собою особами особливими зв'язками, в тому числі правами та обов'язками.

Поєднання осіб (членів) родин відбувалося на підставі:

по-перше, родинних зв'язків,

по-друге, спільним корінням,

по-третє, кровними зв'язками,

по-четверте, шлюбними зв'язками,

по-п'яте, спільним проживанням (в окремих випадках),

по-шосте, веденням спільного господарювання, наприклад фермерства чи особистого селянського господарства, домогосподарства, а також інше.

З часом звичаєві правила окремої родини (спільноти) переросли у зародження певних правил поведінки не лише окремих суб'єктів общини, а загалом всіх членів громади, які з часом знайшли втілення у правових актах.

За періоду патріархату спадщина розподілялась між родичами домовласника, які були тісно пов'язані між собою кровними зв'язками (агнатським порядком спадкування), згідно з яким майно спадкодавця розподілялося між членами роду.

Спочатку було запровадження спадкування за законом, а згодом – за заповітом (основному усним, оголошеним перед зібранням).

З розвитком суспільства, відбувався розвиток майнових правовідносин, встановлювався та закріплювався за громадянами правовий режим належного їм майна.

Наявність майна спонукали їх власників не лише до збагачення та збільшення кількості, але й правової охорони, праві володіння, користування та розпорядження ним. Власник набував право розпорядження належним майном за допомогою відомих та законних шляхів. Одним з таких прав було право власника майна у баченні подальшої долі належного йому майна, зокрема, у випадку його смерті, в тому числі шляхом складання заповітного розпорядження на все майно або на окремі його частки.

Наприклад, власник мав можливість вибору способів переходу прав власності на його нерухоме майно, як шляхом дарування майна (або його частини) особі, якій він бажає при житті, або передати вказане майно у спадок.

Варто зауважити, що, як правило, держава не встановлює обмеження щодо розпорядження належним майном фізичній особі (належним їй на праві особистої приватної власності), у якої є діти (в тому числі неповнолітні). Тобто власник майна вправі його подарувати чи іншим способом відчужити.

Особа, як власник майна, передбачаючи долю належного йому майна на випадок своєї смерті, має право: покластися у його розподілі на чинне діюче законодавство на день його смерті, або розпорядитися самостійно шляхом укладення заповіту.

У випадку складання заповіту, власник майна, на власний розсуд, висловлює бажання щодо порядку переходу його в порядку спадкування, вказуючи імена спадкоємців.

При цьому власник майна повинен пам'ятати, що його воля не завжди співпадатиме з нормами чинного законодавства у частині спадкування окремими категоріями спадкоємців.

Кожна окрема держава за допомогою прийнятих нею правових норм встановлює та закріплює перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Зокрема, виокремлює право дітей (неповнолітніх), непрацездатних членів родини (батьків, дружини) на отримання частки у спадковому майні, належного їхнім померлим родичам / батькам.

Ми погоджуємося з науковцями, що таких спадкоємців варто називати «обов'язковими спадкоємцями»¹, серед яких окрема роль належить дітям спадкодавця, як малолітнім так і неповнолітнім.

Мета дослідження – аналіз розвитку правового та законодавчого регулювання інституту спадкування неповнолітніми дітьми, як обов'язковими спадкоємцями, виокремлюючи особливості спадкування дітьми під час воєнного стану в Україні.

¹ Заїка Ю.О., Співак В.М.. Право власності. Спадкове право. Навчальний посібник. К.: Наукова думка, 2000. С. 136.

1. Зародження та еволюція інституту спадкування, в тому числі інституту обов'язкових спадкоємців

Інститут спадкування, як один з найвагоміших інститутів цивільного права своїм корінням сягає у глибоку давнину

Лише наприкінці патріархату діти померлого стали відноситися до першої черги спадкоємства.

Окремі історичні знахідки та праці науковців підтверджують наявність правового регулювання спадкових правовідносин в Єгипті, Вавилоні, Індії та Єврейській державі. Зокрема, норми єгипетського звичаєвого права свідчать, про існування першості закликання дітей до спадкування.

У староеврейській державі велика роль для християн належала Старому та Новому Заповітам, які в тому числі передбачали окремі правила спадкування.

Згідно із Старим Завітом, спадкування відбувалося за п'ятьма чергами спадкування, де перші дві черги складала діти померлого, а саме: першість у спадкування належала синам, а до другої чергу віднесено – дочок.²

У цей же період окремі церковні та світські посадові особи, отримали право виконувати «квазінотаріальні» функції, в тому числі щодо складання заповітів, так і їх реєстрації. Вищевказані заповіти були підставою для закликання до спадкування, в тому числі на користь неповнолітніх дітей.

Загальновідомо, що інститут спадкування найкраще регулювався у Римській імперії. Існувало спадкування як за заповітом (зазвичай усним), так і за законом. Одним з відомих актів, де було передбачено правила спадкування, були таблиці V Закону XII Таблиць.

С. Орач та Б. Тищик констатують, що в у Римській імперії був відомий принцип «необхідного спадкування». На думку авторів, інститут обов'язкової частки «встановлено «в кінці республіки або на початку імперії» – та простежується у практиці центумвірального суду»³. Адже до компетенції центумвірального суду належав розгляд спадкових спорів між спадкоємцями померлого щодо поділу спадкового майна.

Право на обов'язкову частку в спадщині існувало ще в римському праві, яке визначалося четвертиною законної частки, тобто, тієї частки, яку спадкоємець одержав би у разі спадкування за законом⁴.

З часом, поряд з розвитком інституту спадкування, відбувся розвиток інституту заповітів: від усних заповітів – до письмової форми заповіту,

² Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Л.: ЛьвДУВС, 2015. С. 80.

³ Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права: навч. посіб. Львів: ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. С. 219.

⁴ Dolynska Mariia. Theoretical-legal and applied aspects of the notarial procedure concerning the certification of wills / Development trends in legal science and practice: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. p. 72.

посвідченого уповноваженими на це особами, скріпленого печатками, який підлягав відповідній реєстрації, та секретного заповіту.

У Візантійській імперії, як правонаступниці Римської імперії, відбувся наступний подальший розвиток правового регулювання інституту спадкування на підставі світських та релігійних актів.

У той час існувала усна та письмова форми заповітів, а також зароджувалися правила щодо складання секретних заповітів.

Право на обов'язкову частку у спадщині також закріплювалося у окремих правових актах. Зокрема, у титулі VI «Еклоги», закріплювало право на отримання обов'язкової частки у спадщині. Таким правом законотворець наділяв дітей або онуків спадкодавця. Розмір обов'язкової частки дорівнював визначеній законом частки спадщини, яка встановлювалася у залежності від кількості дітей у спадкодавця (до чотирьох дітей – це становило третю частину від спадщини, а у випадку наявності п'яти та більше дітей – половину спадщини).⁵

За часів Київської Русі спадкування спочатку проводилося за звичаєвим правом. Окремі норми звичаєвого спадкового права віднаходимо згодом у договорі Русі з Візантією 911 року, та які також у послідуєчому увійшли до норм Просторової редакції Руської Правди. Спадкоємцями за законом спочатку були лише сини померлого, які були зобов'язані видати заміж сестер та забезпечити їх приданом.⁶

М. Ливак стверджує, що у X столітті вже було сформовано обидва інститути спадкування: за заповітом та за законом.⁷

Спадкування власності відбувалося як за законом, так і за заповітом (як правило, усним). При цьому, відповідно до норм Руської правди спадкоємцями могли бути діти, які були народженими у законному шлюбі.

Також у Київській Русі відбулося зародження інституту обов'язкової частки у спадщині визначеними спадкоємцями. Прикладом слугують норми, згідно з якими, дружина-вдова отримувала певну частину майна померлого («на прожиття»). Іншими словами вдова отримувала обов'язкову частку майна, розмір якої визначався у залежності від кількості дітей спадкодавця, які знаходилися на її утриманні. Таким чином, це майно було

⁵ Долинська М. С. До питання посвідчення заповітів за Еклогою, як передумови нотаріального посвідчення заповітів. *Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми*: матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 28 липня 2013 р.). К.: Центр наукових публікацій, 2013. С.100.

⁶ Долинська М.С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 1. С. 18.

⁷ Ливак М. М. Становлення інституту спадкування за заповітом у феодальному українському суспільстві *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2014. Вип. 2. С. 16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_2_4

призначене, в першу чергу, для утримання дітей спадкодавця, при цьому враховувалися інтереси дружини померлого.⁸

У випадку, якщо дружина-вдова померлого вдруге виходила заміж, над майном її неповнолітніх дітей призначався опікун, який міг бути як родич, так і вітчим⁹. З вищевказаного вбачається, що державою встановлено норми, які захищали спадкові права обов'язкових спадкоємців, зокрема, неповнолітніх дітей.

На заході України розвиток спадкового права, в тому числі за участю неповнолітніх спадкоємців, ґрунтувалося на тих самих принципах, що й в інших європейських країнах, які обумовлювались впливом римського права¹⁰.

Більш детально еволюція інституту спадкування та інституту заповіту на українських теренах автором дослідження розглянуто у попередніх дослідженнях.¹¹

Має рацію О. Нелін, що на початку ХХ століття інститут спадкування «було, по суті, реформованою спадковою системою російського царизму».¹²

Декретом РНК УСРР «Про скасування спадкування» від 11.03.1919 р., було скасовано інститут спадкування, як право спадкування за заповітом, так і за законом. При цьому законодавцем встановлено переважне право на «утримання з майна померлого, не вище прожиткового рівня, непрацездатним родичам спадкодавця за прямою низхідною і висхідною лініями, повнорідним та неповнорідним братам і сестрам, а також подружжю, однак лише у випадку, коли такі особи потребують допомоги»¹³.

⁸ Долинська М. Деякі аспекти оформлення спадкових прав неповнолітніх у нотаріальному порядку. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023. № 10(24) 2023. С. 43.

⁹ Долинська М.С. Порівняльний аналіз інституту спадкування за законодавством Київської Русі та незалежної України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 211.

¹⁰ Долинська М. С. Розвиток спадкових правовідносин за участю неповнолітніх на українських теренах. *Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 174.

¹¹ Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Л.: ЛьвДУВС, 2015. 988 с. Долинська М.С. Діти – учасники цивільно-правових правочинів. *Довідник нотаріуса № 6 за 2006 рік*. К.: Істина. 85 с. Долинська М.С. Спадкування в Україні. *Довідник нотаріуса*. К.: Істина. 2007. № 5. 96 с.

¹² Нелін О. Спадкове право УСРР за цивільним кодексом 1922 р. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 7. С. 32.

¹³ Долинська М.С. Початки правового регулювання спадкування на українських землях на початку ХХ століття. Particularitățile adaptării legislației republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene», Conferința internațională științifico-practică. Chișinău, Republica Moldova 22–23 martie 2019. p. 120.

За часів радянської України, у 1922 році вперше на законодавчому рівні – Цивільним кодексом УРСР¹⁴, закріплено спадкування як за законом так і письмово складеним заповітом. У статті 418 акту законодавець передбачив три черги спадкування за законом. Так, до першої черги відносилися наступні спадкоємці: діти (в тому числі усиновлені); пережила дружина (чоловік або дружина); та непрацездатні батьки померлого. Також по праву представлення спадкоємцями були онуки та правнуки померлого. Реалізувати право на отримання належної їм спадщини, спадкоємці могли лише шляхом звернення до суду (яким видавалося відповідне свідоцтво про право на спадщину)¹⁵.

Однак у вищевказаному законодавчому акті, не було врегульовано право на отримання обов'язкової частки в спадщині, зокрема окремими непрацездатними спадкоємцями, в тому числі неповнолітніми дітьми.

Перехід майна від спадкодавця до його спадкоємців, посвідчувалося свідоцтвом про право на спадщину, яке видавалося не нотаріусами, а суддями, тобто «квазінотаріальними органами» того часу.

З аналізу судової практики того часу вбачається, що суди при вирішенні питання щодо переходу права власності на спадкове майно від спадкодавця до обов'язкових спадкоємців, керуючись статтею 1 ЦК УРСР (1922 р.), визнавали частково недійсними окремі заповіти, в яких неповнолітні спадкоємці позбавлялися спадщини¹⁶. Також у судовому порядку закріплювалося право неповнолітніх спадкоємців на отримання ними обов'язкової частки спадкового майна.

Запровадження в Українській РСР, інституту усиновлення у березні 1926 року, стало однією з гарантій спадкування неповнолітніми усиновленими дітьми, оскільки вони у спадкових правах прирівнювалися до власних дітей спадкодавця.

Лише у 1929 році державні нотаріуси державних нотаріальних контор отримали право на видачу відповідних свідоцтв про право на спадщину, відповідно до Нотаріальної інструкції 1928 року.

Значущість прийняття у 1963 році Цивільного кодексу УРСР¹⁷ важко переоцінити, в тому числі в частині правового регулювання переходу прав на майно від спадкодавця до його спадкоємців. Відповідно до статті 524 вищевказаного Кодексу, спадкування відбувалося як за законом, так і за заповітом.

¹⁴ Цивільний кодекс УРСР від 16.12.1922р. ЗУ УРСР. 1922. № 55. Ст. 780.

¹⁵ Половинкіна Р. Ю. Перша кодифікація положень спадкового права за Цивільним кодексом 1922 року: історико-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Випуск 65. С. 321.

¹⁶ Долинська М. С. Розвиток спадкових правовідносин за участю неповнолітніх на українських теренах. *Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 176.

¹⁷ Цивільний кодекс УРСР від 16.12.1922р. ЗУ УРСР. 1922. № 55. – Ст. 780.

Професор О. Нелін справедливо зауважує, що законодавцем черги спадкування визначено у трьох статтях. Автор стверджує, що:

по-перше, «замість діючих за ЦК УРСР 1922 року трьох черг спадкоємців за законом, у новому ЦК УРСР 1963 року було введено дві черги»;

по-друге, звужено кількість «спадкоємців, що мали право на обов'язкову частку у спадщині»;

по-третє, зменшено розмір обов'язкової частинки – до двох третин частки спадкового майна, яка би належала спадкоємцю, при спадкуванні за законом;

по-четверте, до числа обов'язкових спадкоємців законодавцем віднесено тільки непрацездатних спадкоємців першої черги та непрацездатних утриманців померлого¹⁸.

Як і за попереднім ЦК УРСР 1922 року, так і за ЦК УРСР 1963 року спадкоємцями були родичі – особи, які були як живими на момент смерті спадкодавця, так ті діти, які були зачаті за життя спадкодавця, але були народжені вже після його смерті¹⁹.

Закон УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року втілює у нотаріальний акт норми Цивільного кодексу УРСР 1963 року, та вперше на законодавчому рівні врегулював порядок видачі свідоцтв про право на спадщину, в тому числі на користь обов'язкових спадкоємців, серед яких неповнолітніх та малолітніх дітей).

2. Розвиток правового регулювання спадкування у незалежній Україні протягом 1991-2025 років

Протягом 1991-2003 років, на теренах незалежної України продовжувало діяти спадково-цивільне законодавство, яке регулювалося Цивільним кодексом УРСР 1963 року, тобто діяло попереднє радянсько-українське законодавство.

Державні нотаріуси державних нотаріальних контор того часу при оформленні спадщини, в тому числі за участю неповнолітніх та малолітніх дітей, протягом 1991-1993 років, в основному керувалися Цивільним кодексом УРСР 1963 року²⁰, Законом УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року, та іншими підзаконними актами.

¹⁸ Нелін Олександр. Спадкове право УРСР за Цивільним кодексом 1963 р. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 6. С. 47.

¹⁹ Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

²⁰ Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

Прийнятий у 1993 році року Закон України «Про нотаріат»²¹, запровадив в державі інститут приватного нотаріуса, однак не надав право вказаним суб'єктам нотаріального процесу оформлювати спадкові права шляхом видачі свідоцтв про право на спадщину, хоча дозволив складати та посвідчувати заповіти.

Оформленням спадщини та виданням свідоцтв про право на спадщину, в тому числі на користь дітей (як неповнолітніх, так і малолітніх) займалися державні нотаріуси державних нотаріальних контор, дотримуючи діючого законодавства, в тому числі Цивільного кодексу УРСР 1963 року, Закону України «Про нотаріат».

Обов'язкові спадкоємці, в тому числі неповнолітні та малолітні, непрацездатні діти померлого, а також непрацездатні дружина та батьки померлого, як утриманці спадкодавця мали право на отримання обов'язкової частки у спадщині. Розмір обов'язкової частки спадщини, становив – дві-третьї частки спадкового майна, яке би належало їм (спадкоємцям обов'язковим) при спадкуванні за законом.

Варто зауважити, що при розрахунку розміру обов'язкової частки спадщини, керуючись текстом статті 564 Цивільного кодексу УРСР²², вбачається, що правило про обов'язкову частку в спадщині на грошові вклади не розповсюджувалося²³, зокрема на ті, на які було зроблено відповідні заповідальні розпорядження в банківських установах.

Наказом Міністерства юстиції України № 51/5 від 17.10.2000 року в Україні запроваджено Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ²⁴.

Відповідно до п. 5 вказаного положення, усі заповіти, складені та засвідчені, змінені або скасовані в установленому законодавством порядку, заведені спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину із 1 грудня 2000 р. підлягають обов'язковій реєстрації у вказаному реєстрі. До вказаного реєстру згодом державними нотаріусами державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів було внесено також відомості й за попередні роки щодо всіх заведених спадкових справ та посвідчених заповітах, в тому числі тих,

²¹ Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

²² Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

²³ Долинська М.С. Деякі правові аспекти видачі нотаріусами свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку в спадщині. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: збірник наукових праць з економічних та юридичних наук*. 2011. Вип. 7. С. 280.

²⁴ Про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ: наказ Міністерства юстиції України № 51/5 від 17.10.2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0714-00#Text>

що зберігалися у справах державних нотаріальних архівів та державних нотаріальних контор²⁵.

Запис у Спадковому реєстрі щодо посвідченого заповіту, виданого свідцтва про право на спадщину, в тому числі на користь неповнолітніх та малолітніх дітей, чи укладеного у нотаріальному порядку Спадкового договору являється електронним доказом їх оформлення.

«Революція» у правовому регулюванні спадкових правовідносин відбулася у 2004 році, у зв'язку з набранням чинності прийнятого у 2003 році Цивільного кодексу України²⁶. Законодавець виокремив питання правового регулювання спадкових правовідносин в окрему Книгу шосту «Спадкове право».

У статті 1218 Цивільного кодексу наголошено, що спадкування в Україні здійснюється як за заповітом, так за законом, а також, як зауважують Ю. Заїка та В. Співак, збережено інститут «обов'язкових» спадкоємців.²⁷

Законодавець встановив п'ять черг спадкування за законом та надав право на успадкування за законом родичам померлого від першого – до шостого ступеня споріднення, а також утриманцям спадкодавця.

Здійснивши компаративістський аналіз тексту статті 1241 Цивільного кодексу України (2003)²⁸ та статті 535 Цивільного кодексу Української РСР (1963)²⁹, щодо переліку обов'язкових спадкоємців вбачається, що статтею 1241:

по-перше, відбулося звуження кількості обов'язкових спадкоємців. А саме: до переліку обов'язкових спадкоємців не включено утриманців, в тому числі неповнолітніх та малолітніх осіб, які перебували на утриманні спадкодавця;

по-друге, суттєво зменшено розмір обов'язкової частки таких обов'язкових спадкоємців. Розмір їхньої частки становить лише половину від тої, яка би належала такому спадкоємцю при спадкуванні за законом;

по-третє, суди отримали право зменшувати розмір обов'язкової частки – в окремих визначених випадках;

²⁵ Dolynska, M. (2023). Evolution of legal regulation of digitalization of notarial activity in independent Ukraine. *Social and Legal Studies*, Vol. 6, No. 4. 58-68. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals4.2023.58> P. 60.

²⁶ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

²⁷ Заїка Ю.О., Співак В.М. Право власності. Спадкове право: навчальний посібник. К.: Наукова думка, 2000. С. 136

²⁸ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

²⁹ Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>

по-четверте, до спадкової маси (вартості успадкованого майна), з якої вираховується обов'язкова частка у спадщині включено (додано):

- речі домашньої обстановки та вжитку,
- розмір заповідального відказу на користь такого обов'язкового спадкоємця,
- вартість інших речей та майнових прав, що перейшли йому як спадкоємцю³⁰.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат», прийнятий у жовтні 2008 року № 614-VI³¹ Л. Єфіменко у своєму дисертаційному дослідженні називає «малою нотаріальною реформою»³².

Станом на квітень 2009 року в Україні фактично функціонувало 789 державні нотаріальні контори, де працювали та вчиняли нотаріальні дії 1309 державних нотаріусів. У той же час приватною нотаріальною діяльністю займалися 4655 приватні нотаріуси³³.

Дійсно, у певній мірі, вищевказаний закон можна називати «нотаріальною революцією» – оскільки надано з 1 червня 2009 року оформлювати спадщину та видавати свідоцтва про право на спадщину надано право не лише державним нотаріусами, але й приватним нотаріусам.

Тобто, стали більш доступними нотаріально-спадкові послуги, оскільки основу приватного нотаріату склали колишні працівники державних нотаріальних контор, які мали практичний досвід у оформленні спадкових прав.

Удосконалені правила щодо оформлення спадкових прав громадян на успадковане майно встановлено Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (2012), де у розділі другому передбачено главу 10 «Видача свідоцтв про право на спадщину».

Ратифікація Україною Конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів (набрання чинності для України відбулося 31.12.2010 р.) сприяла прийняттю Порядку державної реєстрації заповітів і спадкових справ у Спадковому реєстрі, та затвердження

³⁰ Долинська М. Деякі аспекти оформлення спадкових прав неповнолітніх у нотаріальному порядку. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023. № 10(24) 2023. С. 45. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10\(24\)-40-50](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10(24)-40-50)

³¹ Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10.2008 р. № 614-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-17#Text>.

³² Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. С. 11.

³³ Нотаріусів урівняли, або альтернатива між «погано» та «дорого». УНІАН. Інформаційне агенство. 12.06.2009. URL: <https://www.unian.ua/rights/232027-notariusiv-urivnyali-abo-alternativa-mij-pogano-ta-dorogo.html>

Мінюстом України наказом № 1810/5 (2011) Положення про Спадковий реєстр, який діє також станом на 2025 рік.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування» від 20 жовтня 2014 року 1709-VII³⁴, надано право уповноваженим посадовим особам органу місцевого самоврядування, які мають відповідати визначеним умовам та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України, з 1 січня 2016 року видавати: свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин» від 14 липня 2020 року № № 775-IX³⁵ серед іншого, запровадив зміни до статті 1 Закону України № 3425-XII (1993) передбачивши, що лише у сільських населених пунктах посадові особи органів місцевого самоврядування вправі вчиняти нотаріальні дії.

Однак, станом на 2025 рік, норми Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування», не був реалізований на практиці. Таким чином, посадові особи сільських населених пунктів не видають свідоцтва про власності на частку в спільному майні подружжя, а також свідоцтва про право на спадщину.

Варто пригадати, що прийнятий у 2021 році Закон України «Про медіацію»³⁶, надав можливість нотаріусами, при умові проходження відповідного навчання щодо набуття кваліфікації нотаріуса – медіатора, здійснювати в додаток до вчинення нотаріальних дій, медіацію.

Має рацію М. Дякович, що медіація «де-факто є невід’ємною від функцій нотаріуса»³⁷.

На нашу думку, застосування методів та конструкцій проведення медіації нотаріусом може застосовуватися в першу чергу у нотаріально-спадкових правовідносинах, в тому числі за участю неповнолітніх спадкоємців.

³⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування: Закон України від 20.10. 2014 р. № 1709-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1709-18#Text>.

³⁵ Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин: Закон України від 14 липня 2020 року № 775-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-20#n7->

³⁶ Про медіацію: Закон України № 1875 –IX від 16 листопада 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>

³⁷ Дякович М. М. Нотаріус як медіатор. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 55.

Війна в Україні привела до загибелі як захисників та захисниць держави, так і цивільного населення, виникнення мільйонної кількості переселенців, серед яких левову частку становлять неповнолітні та малолітні діти.

З метою захисту прав та законних інтересів всіх верст населення України, зокрема всіх верст населення, та особливо дітей було прийнято низку нормативних актів. Одним із перших таких актів стала постанова Кабінету Міністрів України за № 164 від 28.02.2022 року «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»³⁸, присвячену регулюванню особливостям провадження нотаріальної діяльності під час воєнного стану в державі.

Постановою Кабінету Міністрів України № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 06 березня 2022 року³⁹, серед іншого, розширено перелік суб'єктів, що уповноважені на посвідчення заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених, в умовах воєнного стану.

Установлено, що «в умовах воєнного стану заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Спадковому реєстрі»⁴⁰.

Погоджуємося з думкою О. Кухарева⁴¹, що постановою Кабінету Міністрів України № 209 «Деякі питання державної реєстрації та

³⁸ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. за № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.

³⁹ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 року № 209. *Урядовий кур'єр* від 06.03.2022. № 49.

⁴⁰ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 року № 209. *Урядовий кур'єр* від 06.03.2022. № 49.

⁴¹ Кухарев Олександр. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. 7 жовтня 2022 року. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voynnogo-stanu>.

функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 06.03.2022 року, розширено переліку осіб, що наділені правом посвідчувати прирівняні до нотаріальних заповіти, в умовах воєнного стану.

Постановою Кабінету Міністрів № 480 від 19 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану»⁴², якою у новій редакції викладено пункт четвертий постанови Кабінету Міністрів України № 164 та запроваджено зміни щодо органів та порядку посвідчення заповітів в умовах воєнного стану в державі.

Аналізуючи вищевказані зміни в частині посвідчення квазінотаріальних заповітів приходимо до висновку, що:

по-перше, розширено перелік суб'єктів, уповноважених на посвідчення заповітів, надано право начальнику табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених посвідчувати заповіти військовополонених;

по-друге, зобов'язано осіб, уповноважених на посвідчення заповітів, укладати їх згідно з вимогами Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, що діє у редакції постанови Кабміну № 940 від 06.07.2006 року. При цьому, відповідні зміни щодо розширення видів нових суб'єктів, не було внесено до вищевказаного Порядку⁴³.

Варто зауважити, що постанова Кабінету Міністрів № 480 набрала чинність лише 28 квітня 2022 року. Тому протягом 6 березня 2022 року – 27 квітня 2022 року, вищевказані посадові особи, уповноважені на посвідчення прирівняних до нотаріальних заповітів під час воєнного стану в державі не повинні ули дотримуватися вимог Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених⁴⁴.

Тобто, нотаріуси вправі оформлювати спадщину та видавати свідоцтва про право на спадщину на підставі заповітів, які посвідчено під час воєнного стану в Україні новими квазінотаріальними органами, на підставі вищевказаної постанови Кабінету Міністрів України.

⁴² Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 року № 480. *Урядовий кур'єр* від 27.04.2022. № 96.

⁴³ Долинська М. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. № 78. Частина 1. С. 166-171. С. 168-169. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.26>

⁴⁴ Долинська М. С. Порядок посвідчення довіреностей та заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених. Львів: Растр-7. 2023. С.39.

Наступні значущі зміни щодо правового регулювання правовідносин в державі відбулися 30 січня 2024 року згідно прийнятих 8 листопада 2023 року двох законодавчих актів: «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини № 3450-IX⁴⁵ та «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» № 3449-IX⁴⁶.

Вищевказаними Законами, серед іншого запроваджено зміни до місця відкриття спадщини. У статті 1221 Цивільного кодексу України встановлено, що зазвичай останнє місце проживання спадкодавця являється місцем відкриття спадщини, крім окремих випадків, передбачених законодавством.

Також урегульовано правила спадкування:

- після особи, яка померла на непідконтрольній Україні території,
- особливості обрахування строків при спадкуванні (в тому числі при визначенні 6 місячного терміну на прийняття спадщини) в умовах воєнного стану в державі;

Значущими є зміни, щодо перебігу позовної давності. Згідно пункту 19 Прикінцевих та перехідних положень до Цивільного кодексу України, на період дії в державі воєнного стану зупиняється перебіг позовної давності на строк дії такого стану⁴⁷.

3. Особливості видачі свідоцтв про право на спадщину на користь дітей у нотаріальному порядку, в тому числі під час воєнного стану в державі

Має рацію І. Череватенко, що обов'язок держави щодо охорони безспірних прав фізичних та юридичних осіб зводиться не лише до встановлення, поновлення, визнання на підтвердження невизнаних, порушених чи оспорюваних прав, а й до не допущення їх невизнання, порушення або оспорення.⁴⁸

Особливо це вбачається при захисті прав дітей, як при укладенні правочинів за їх участю, так і видачі свідоцтв про право на спадщину на найно, на їхню користь.

⁴⁵ Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини Закон України від 8 листопада 2023 року № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20>

⁴⁶ Про внесення змін до Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8.11.2023 р. № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-20#Text>

⁴⁷ Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини Закон України від 8 листопада 2023 року № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20>

⁴⁸ Череватенко І. М. Нотаріальне провадження щодо посвідчення безспірних прав.: монографія. Харків: Право. 2017. С. 33.

Діяльність нотаріату є одним із видів правозастосовної та юрисдикційної діяльності. Нотаріус вчиняючи нотаріальні дії, в тому числі здійснює заходи щодо захисту прав, свобод та законних інтересів всіх суб'єктів нотаріального процесу. Вчинення всіх видів вчинюваних нотаріальних дій, передбачених статтею 34 Закону України «Про нотаріат», слід віднести до нотаріальних способів захисту цивільних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, для яких вчиняються такі нотаріальні дії. На нашу думку, діяльність державних та приватних нотаріусів, а також інших квазінотаріальних органів, щодо захисту прав та законних інтересів учасників нотаріального процесу починається ще з моменту звернення фізичної особи чи юридичної особи, громадського формування за консультацією по певних правових питаннях⁴⁹.

Безспірні права є також об'єктом охорони під час вчинення державними та приватними нотаріусами окремих нотаріальних проваджень щодо їх посвідчення, в тому при оформленні спадкових справ, шляхом видачі свідоцтв про право на спадщину.

У випадку виникнення спору щодо видачі вищевказаних свідоцтв, тоді це вирішується лише у судовому порядку. Це відбувається навіть у тому випадку, коли одна із сторін спору уже звернулася до державного чи приватного нотаріуса за оформленням відповідного свідоцтва. Якщо спори не виникають щодо видачі вищевказаних свідоцтв, то державні та приватні нотаріуси вчиняють нотаріальні дії спираючись на аксіому, що вищевказані права є безспірними⁵⁰.

У зв'язку з війною в Україні, у 2022 році відбулося скорочення кількості як державних нотаріусів, так і вчинених нотаріальних дій в державі загалом.

Станом на кінець 2023 року в Україні діяло лише 565 державних нотаріальних контор⁵¹. Таким чином і надалі продовжується процес скорочення кількості працюючих державних нотаріусів. Причинами скорочення є військові дії, окупація території, смерть або вихід на пенсію нотаріусів, а також намір державних нотаріусів займатися приватною нотаріальною практикою.

Підтвердженням цього є статистичні відомості: кількість державних нотаріусів станом на квітень 2009 року становила 1309 осіб, а на кінець 2023 року – лише 726, тобто скоротилася майже в двічі (1,8 разів). За цей же період кількість приватних нотаріусів, які займалися оформленням

⁴⁹ Долиська М. С. Деякі аспекти охорони та захисту нотаріусом цивільних прав та законних інтересів учасників нотаріального процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №.4. С. 165.

⁵⁰ Долиська М. С. Проблеми нотаріального процесу: підручник. Львів : ЛьвДУВС. 2022. 744 с. С. 618.

⁵¹ Мінюст підсумував роботу нотаріусів за 2023 рік. *Я і закон*. 4 лютого 2024 року. URL: <https://yaizakon.com.ua/min-just-pidsumuvav-rezultati-roboti-notariusiv-za-2023-rik/>

спадщини збільшилася з 2613 (що пройшли підвищення кваліфікації зі спадкового права) до 5607, тобто збільшилася в 2,1 рази. За 2023 рік приватні нотаріуси видали загалом 650 399 свідоцтв на спадщину, що майже у 1,5 рази більше, ніж державні нотаріуси (425 167 свідоцтв)⁵².

Станом на 2025 рік, органами нотаріату, уповноваженими на оформлення спадкових прав, видавати свідоцтва про право на спадщину на ім'я спадкоємців, в тому числі дітей, є державні нотаріуси державних нотаріальних контор та приватні нотаріуси.

При оформленні спадкових прав в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса застосовуються певні законодавчі та нормативно-правові акти, які стосуються загальних цивільно-правових засад спадкування, враховуючи при цьому норми нотаріального, сімейного, земельного, податкового та іншого законодавства.

Має рацію О. Гончарова стверджуючи, що спадкові правовідносини є вольовими, оскільки ґрунтуються на вільному волевиявленні їх суб'єктів⁵³.

Ми погоджуємося з думкою А. Луцького та Х. Піцик, що спадкоємці – це універсальні правонаступники померлого, як покликані до спадкоємства на тій чи іншій підставі та наділені суб'єктивним правом успадкування.⁵⁴

Спадкування неповнолітніми особами в Україні може відбуватися за звичай двома способами: за законом та за заповітом, хоча законодавець першість віддає спадкуванню за заповітом.

Спадкування за законом загалом відбувається на підставі норм Цивільного кодексу України (2003 року), яким встановлено п'ять черг спадкування.

Однак зустрічаються випадки (в державних нотаріальних конторах), коли спадщина після смерті спадкодавця відкрилася до 1 січня 2004 року і до цієї дати була прийнята хоча б одним спадкоємцем, то коло спадкоємців та розмір обов'язкової частки визначався за правилами статті 535 Цивільного кодексу УРСР 1963 року. Це відбувається наприклад тоді, коли спадщина відкрилася ще у 2004 році і до цих пір належним чином не оформлена та не видано відповідні свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям.

Оформлюючи перехід права на майно від спадкодавця до спадкоємців, нотаріуси держави (як державні, так і приватні), в першу

⁵²Мінюст підсумував роботу нотаріусів за 2023 рік. *Я і закон*. 4 лютого 2024 року. URL: <https://yaizakon.com.ua/min-yust-pidsumuvav-rezultati-roboti-notariusiv-za-2023-rik/>

⁵³ Гончарова А.В. Розмежування понять «спадкова трансмісія» та «спадкове представлення». *Підприємництво, господарство в право*. 2009. № 11. С. 48-50

⁵⁴ Луцький А. І., Піцик Х. З. Поняття та обсяг правосуб'єктності спадкодавця та спадкоємців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54. Том. 2. С. 14.

чергу застосовують норми книги шостої Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, Правил ведення нотаріального діловодства, а також іншим численних нормативних та законодавчих актів.

При зверненні спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини нотаріус, відповідно до глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України 2012 року, повинен вияснити наступні відомості стосовно:

по-перше, факту смерті спадкодавця;

по-друге, часу і місця відкриття спадщини;

по-третє, кола спадкоємців;

по-четверте, наявності заповіту;

по-п'яте, наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження;

по-шосте, необхідності вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.⁵⁵

Аналізуючи норми книги шостої «Спадкове право» Цивільного кодексу України⁵⁶, законодавство в сфері нотаріального процесу, в тому числі Закон України «Про нотаріат», а також практичний досвід автора дослідження у видачі свідоцтв про право на спадщину, в тому числі на користь малолітніх та неповнолітніх дітей – спадкоємців здійснено виокремлення чотирьох основних груп спадково-нотаріальних правовідносин за участю вказаних спадкоємців.

Першу групу складають спадково-нотаріальні правовідносини, що виникають при нотаріальному оформленні спадщини малолітніми та неповнолітніми спадкоємцями після смерті родичів, відповідно до статей 1261-1266 Цивільного кодексу України.

До другої групи відносяться спадково-нотаріальні правовідносини, за участю малолітніх та неповнолітніх осіб, при оформленні спадкових прав нотаріусами на підставі заповіту, складеного на ім'я неповнолітніх, в тому числі родичами.

Третю групу складають спадково-нотаріальні правовідносини, за участю малолітніх та неповнолітніх дітей – як обов'язкових спадкоємців після смерті своїх родичів, відповідно до статті 1241 Цивільного кодексу України.

До четвертої групи відносяться комплексні спадково-нотаріальні правовідносини, що виникають при нотаріальному оформленні

⁵⁵ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

⁵⁶ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

свідoctва про право на спадщину на користь неповнолітніх на заповідане їм окреме майно, так і свідoctва на спадщину на обов'язкову частку на частину іншого майна, належного спадкодавцю, у випадку, якщо розмір отриманого неповнолітнім майна за заповітом є меншим від належної йому частини згідно зі статтею 1241 Цивільного кодексу України.⁵⁷

Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини.

При цьому спадкоємець чи то за заповітом чи то за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. При цьому чинним та законодавством не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням.

Порядок подання заяви спадкоємцем детально врегульовано у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України⁵⁸ 2012 року.

Як правило, заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття подаються спадкоємцем особисто нотаріусу, який займатиметься веденням спадкової справи. Зазвичай спадкоємець звертається за послугами до такого нотаріуса щодо складання проєкту заяви від його імені у письмовій формі. У такому випадку нотаріус встановлює особу заявника та здійснює як службові відмітки та скріплює своїм підписом, а також здійснює реєстрацію у відповідних книгах, заводить спадкову справу після спадкодавця та здійснює її реєстрацію у Спадковому реєстрі.

Також надано право подавати: заяву через засоби поштового зв'язку без засвідчення підпису нотаріально; заяву, підписану електронним кваліфікованим електронним підписом чи удосконаленим електронним підписом, який базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису спадкоємця⁵⁹. Однак вказана заява не позбавляє спадкоємця обов'язку направити нотаріусу, який веде спадкову справу оформлену у нотаріальному порядку відповідну заяву від спадкоємця.

При цьому наголошуємо, що нотаріуси приймають для оформлення спадщини заяви від представників спадкоємця що діють на підставі

⁵⁷ Долинська М. Деякі аспекти оформлення спадкових прав неповнолітніх у нотаріальному порядку. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023. № 10(24) 2023. С. 40. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10\(24\)-40-50](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10(24)-40-50)

⁵⁸ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

⁵⁹ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

довіреності, на прийняття або про відмову від спадщини, а також заяви про відкликання попередньо поданих заяв.

З точки зору теми дослідження зауважуємо, що від імені малолітньої особи (дитини), так і від недієздатної особи, заяву про прийняття спадщини подають батьки такої дитини (усиновлювачі) або опікун.

Законодавець надав право неповнолітній особі самостійно подати заяву про прийняття нею спадщини без згоди та присутності її батьків або піклувальника. На практиці, у більшості випадків неповнолітні діти подають заяви про прийняття спадщини зва згодою своїх батьків.

Діти (малолітні та неповнолітні), а також непрацездатні спадкоємці, особи цивільна дієздатність яких обмежена, в будь-якому випадку не пропускають прийняття спадщини після смерті спадкодавця, оскільки вважаються такими, що прийняли спадщину.

Для прийняття спадщини чи відмови від прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини або з дня державної реєстрації смерті у випадках, встановлених пунктом 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення Цивільного кодексу України».

Прийняття і відмова від прийняття спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитись. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину.

Приймаючи від спадкоємців заяву про прийняття спадщини або про відмову від її прийняття, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям їх право на відкликання такої заяви протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України.

У випадку, якщо батьки малолітньої дитини вважають, що їхня дитина не може прийняти спадщину або прийняття спадщини суперечить інтересам малолітньої дитини з будь-яких підстав, то вони можуть відмовитися від спадщини лише за згодою органів опіки та піклування⁶⁰.

Також без годи органів опіки та піклування є не можливою відмова від спадщини неповнолітніх дітей.

Доцільно зазначити, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом шестимісячного строку з дня відкриття спадщини він не заявив про відмову від неї. У випадку не подання ним до нотаріальної контори заяви про відмову від прийняття спадщини, він вважається таким, що прийняв спадщину і нотаріус

⁶⁰ Долинська М.С. Діти – учасники цивільно-правових правочинів. *Довідник нотаріуса* № 6 за 2006 рік. К.: Істина. 85 с.

зобов'язаний видати йому свідоцтво про право на спадщину або залишити його частку відкритою.

Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. Незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно, то в даному випадку спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з цих осіб.

При оформленні спадщини за заповітом слід пам'ятати, що принцип свободи заповіту, хоч і надає заповідачу широкий обсяг правомочностей щодо розпорядження майном на випадок смерті, але одночасно обмежує його право позбавити права спадкування обов'язкових спадкоємців.⁶¹

При оформленні спадщини за заповітом нотаріус має надати правову оцінку заповіту, перевірити його реєстрацію у Спадковому реєстрі та чинність на момент смерті заповідача. Якщо наданий спадкоємцем заповіт не відповідає вимогам законодавства, нотаріус зобов'язаний відмовити в його прийнятті. Якщо заповіт визнаний судом недійсним, чинність попереднього заповіту не відновлюється, крім випадків, передбачених статтями 225 та 231 Цивільного кодексу України⁶².

У випадку спадкування за заповітом, коли є обов'язкові спадкоємці, зокрема діти, нотаріуси повинні здійснити обрахунок розміру обов'язкової частки, враховуючи норми статті 1241 Цивільного кодексу України, де законодавцем встановлено вичерпний перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку. Наголошуємо, що вищевказаний перелік є остаточним та не підлягає розширеному тлумаченню.

На думку С.І. Фурси, право на обов'язкову частку – це є перерозподіл спадщини державою з урахуванням інтересів найбільш незахищених верств громадян в разі не зазначення їх в заповіті або порушення їхніх прав за змістом заповіту. Це положення зрозуміле, і таке право держави не викликає сумнівів сьогодні, оскільки деякі верстви населення потребують додаткового захисту їх інтересів. Також вказаний автор сподівається, що в майбутньому наша держава буде надавати таким особам допомогу за власний рахунок⁶³.

Право на обов'язкову частку в спадщині мають лише особи, визначені в частині першій статті 1241 Цивільного кодексу України.

⁶¹ Заїка Ю. О., Рябоконт Є. О. Спадкове право: навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2009. С. 10.

⁶² Долинська М. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. № 78. Частина 1. С. 166-171.

⁶³ Фурса С.Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. С. 75.

Законодавець виокремлює три категорії осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

До першої групи віднесено малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця (в тому числі усиновлених),

Другу групу складають непрацездатні вдова (вдівець).

До третьої групи законодавцем віднесено непрацездатних батьків, які успадковують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала би кожному з них у разі спадкування за законом⁶⁴.

Наголошуємо, що вказаний перелік не підлягає розширеному тлумаченню, тобто є вичерпним.

При цьому, право на обов'язкову частку у спадщині не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця й осіб, які мають право на обов'язкову частку. Право на обов'язкову частку у спадщині має особистий характер та не може переходити в порядку спадкової трансмісії. Наголошуємо, що неповнолітня особа зберігає за собою право на обов'язкову частку, навіть при набутті повної цивільної дієздатності, тобто у разі реєстрації такою особою шлюбу до досягнення повноліття, праці за трудовим договором при досягненні шістнадцяти років, запису такої неповнолітньої особи матір'ю або батьком дитини⁶⁵.

Якщо спадкодавець розпорядився в заповіті всім своїм майном, не вказавши при цьому обов'язкового спадкоємця, то за останнім визнається право на обов'язкову частку у всьому спадковому майні. Якщо заповідачем було зроблено заповіт лише на частину спадкового майна, то обов'язкова частка визначається, виходячи із вартості всього спадкового майна, але виділяється обов'язковому спадкоємцю з тієї частки спадкового майна, що залишилась поза заповітом. Якщо ж частка майна, що залишилась не заповіданою, менша порівняно із розміром обов'язкової частки у спадщині, то обов'язковий спадкоємець отримує частку, якої не вистачає, із заповіданої частини спадкового майна⁶⁶, про що нотаріусом видається відповідне свідоцтво про право на спадщину.

Для об'єктивного вирішення питання щодо обрахунку розміру обов'язкової частки у спадщині на користь неповнолітніх спадкоємців, вважаємо за необхідне проведення нотаріусом акту опису спадкового майна, яке належало спадкодавцю⁶⁷.

⁶⁴ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

⁶⁵ Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2012. Вип. 56. С. 240.

⁶⁶ Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2012. Вип. 56. С. 240.

⁶⁷ Долинська М. Деякі аспекти оформлення спадкових прав неповнолітніх у нотаріальному порядку. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право»,

При спадкуванні за заповітом, спадкоємці інших черг, навіть за відсутності спадкоємців першої черги, а також внуки та правнуки спадкодавця, в тому числі малолітні та неповнолітні особи (також у випадку смерті їх батьків до відкриття спадщини), право на обов'язкову частку не отримують.

Варто зауважити, що законодавець надав право обов'язковим спадкоємцям не претендувати на належну їм частку. Однак такий спадкоємець не вправі відмовитися на користь іншого «обов'язкового» спадкоємця, тобто такого, який також має право на отримання обов'язкової частки.

При заведенні спадкової справи, приватний чи державний нотаріус за даними Спадкового реєстру має обов'язково перевірити наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту (надати правову оцінку заповіту, перевірити його реєстрацію у Спадковому реєстрі та чинність на момент смерті заповідача).

У європейських державах поряд з інститутом обов'язкової частки у спадщині існує інститут «резервної» частки. Ми погоджуємося з А. Баранкевич, що вказані європейські норми варто запозичити українському законодавцю. Автор пропонує запровадити грошову компенсацію для неповнолітніх спадкоємців за неотриману обов'язкову частку, а також інститут «узуфрукту»⁶⁸.

Під час війни в Україні, у певних випадках було знищено майно спадкодавця, тому вважаємо у даному випадку важливою, для майбутнього неповнолітнього чи малолітнього спадкоємця, може стати грошова компенсація.

Також виникають певні труднощі при оформленні спадщини на фермерське господарство (як цілісний майновий комплекс або його частину) за участю дітей.

Варто пригадати, що успадкування фермерського господарства, регулюється окрім норм Цивільного кодексу України⁶⁹ Закону України «Про нотаріат» також нормами статті 23 Закону України «Про фермерське господарство»⁷⁰.

Відповідно до частини другої статті 23 Фермерського Закону, земельна ділянка фермерського господарства не підлягає поділу, якщо в результаті її поділу утвориться хоча би одна земельна ділянка менша,

Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023. № 10(24) 2023. С. 40-50. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10\(24\)-40-50](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10(24)-40-50)

⁶⁸ Баранкевич А.В. Право неповнолітніх осіб на обов'язкову частку у спадковому праві країн ЄС – перспективи розвитку та досвід для України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 24.

⁶⁹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

⁷⁰ Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

ніж мінімального розміру, який встановлений для даного регіону. Для Львівської області це складає 2 га.

На практиці питання поділу в порядку спадкування фермерських земель створює певні труднощі, особливо коли одними із спадкоємців виступають діти.

Спори між спадкоємцями, а також між ними та іншими громадянами з питань подальшого ведення фермерського господарства вирішуються судовими органами⁷¹.

При цьому зауважуємо, що такі питання щодо поділу земельних ділянок, призначених для ведення особистого селянського господарства, згідно із статтею Закону України «Про особисте селянське господарство»⁷² у спадкоємців, в тому числі неповнолітніх не виникає.

Хоча, згідно частини першої статті 11 Закону України «Про особисте селянське господарство»⁷³ однією з підстав припинення ведення особистого селянського господарства є випадок, коли не залишилося жодного члена господарства або спадкоємця, який бажає його ведення.

Подібна норма передбачена законодавцем у статті 36 «Порядок припинення діяльності фермерського господарства» Закону України «Про фермерське господарство»⁷⁴, а саме: у випадку, коли залишилося жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність такого господарства у порядку, визначеному законом».

При цьому слід мати на увазі, що засновником фермерського господарства може бути громадянин України, який досяг 18 річного віку.

Вважаємо за доцільне, щоб державні та приватні нотаріуси при оформленні спадщини на користь дітей, у разі необхідності, застосовували прийоми медіації.

ВИСНОВКИ

Станом на 2025 рік, органами уповноваженими на безспірне оформлення спадкових прав громадян у нотаріальному порядку шляхом видачі свідоцтв про право на спадщину на ім'я спадкоємців, в тому числі дітей, є державні нотаріуси державних нотаріальних контор та приватні нотаріуси.

⁷¹ Долинська М. С. Спадкування в Україні. *Довідник нотаріуса*. 2007. № 5. с. 58

⁷² Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

⁷³ Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

⁷⁴ Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

У випадку виникнення спірних питань щодо розподілу спадщини між спадкоємцями, в тому числі неповнолітніми та малолітніми дітьми, дане питання вирішується в судовому порядку.

Розвиток спадкових правовідносин за участю дітей (як малолітніх так і неповнолітніх), має свою давню історію. Відправною точкою у становленні захисту прав дітей, як спадкоємців, слід вважати звичаєве право, в тому числі звичаєве спадкове право.

На українських теренах захист спадкових інтересів дітей прослідковується ще з часів Київської Русі.

Нотаріальний процес щодо оформлення спадщини на користь малолітніх та неповнолітніх спадкоємців являє собою складне цивільно-спадкове нотаріальне правовідношення, що базується на дотриманні норм чинного українського законодавства, а в певних випадках також норм іноземного законодавства.

Спадкування неповнолітніми особами в Україні відбувається двома способами: за заповітом та за законом.

Автор схиляється до виокремлення чотирьох основних груп спадково-цивільно-нотаріальних правовідносин за участю дітей (неповнолітніх та малолітніх).

Спадкування неповнолітніми та малолітніми дітьми, як обов'язковими спадкоємцями, здійснюється за правилами статті 1241 Цивільного кодексу України.

Отримане у спадок неповнолітніми та малолітніми дітьми майно (особливо нерухоме майно), як правило є суттєвою підмогою у майбутньому житті дитини, особливо для забезпечення майнового стану переміщених осіб на належному рівні, особливо тих які втратили власне майно в результаті російської агресії.

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена актуальним проблемам цивільного, спадкового та нотаріального права.

Мета дослідження – аналіз розвитку правового та законодавчого регулювання інституту спадкування неповнолітніми дітьми, як обов'язковими спадкоємцями, виокремлюючи особливості спадкування дітьми під час воєнного стану в Україні.

Автор стверджує, що відправною точкою у становленні захисту прав дітей, як спадкоємців, слід вважати звичаєве спадкове право. На українських теренах захист спадкових інтересів дітей прослідковується ще з часів Київської Русі.

Видача свідоцтв про прав на спадщину на ім'я неповнолітніх та малолітніх спадкоємців виступає об'єктом нотаріального захисту та охорони, яка здійснюється державними нотаріусами та приватними нотаріусами.

Нотаріальний процес щодо оформлення спадщини на користь малолітніх та неповнолітніх спадкоємців являє собою складне цивільно-спадкове нотаріальне правовідношення, що базується на дотриманні норм чинного українського законодавства, а в певних випадках також норм іноземного законодавства.

Спадкування неповнолітніми та малолітніми дітьми в Україні може відбуватися як за законом так і за заповітом. Спадкування неповнолітніми, як обов'язковими спадкоємцями, здійснюється за правилами статті 1241 Цивільного кодексу України.

Література

1. Заїка Ю.О., Співак В.М.. Право власності. Спадкове право. Навчальний посібник. К.: Наукова думка. 2000. 151 с.
2. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Л.: ЛьвДУВС, 2015. 988 с.
3. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права: навч. посіб. Львів: ред.-вид. відділ Львів. ун-ту. 2000. С. 219.
4. Dolynska Mariia. Theoretical-legal and applied aspects of the notarial procedure concerning the certification of wills / Development trends in legal science and practice: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2018. p. 62-84.
5. Долинська М. С. До питання посвідчення заповітів за Еклогою, як передумови нотаріального посвідчення заповітів. *Фрагментація наукових досліджень: перспективи та проблеми*: матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 28 липня 2013 р.). К.: Центр наукових публікацій. 2013. С. 99–102.
6. Долинська М.С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2014. № 1. С. 17-20.
7. Ливак М. М. Становлення інституту спадкування за заповітом у феодальному українському суспільстві Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2014. Вип. 2. С. 13-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_2_4 (дата звернення 12.09.2025 р.)
8. Долинська М. Деякі аспекти оформлення спадкових прав неповнолітніх у нотаріальному порядку. «Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал. 2023. № 10(24) 2023. С. 40-50. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10\(24\)-40-50](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-10(24)-40-50)
9. Долинська М.С. Порівняльний аналіз інституту спадкування за законодавством Київської Русі та незалежної України. *Вісник*

Національного університету «Львівська політехніка». *Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 209–213.

10. Долинська М. С. Розвиток спадкових правовідносин за участю неповнолітніх на українських теренах. *Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична*. 2023. № 3. С. 173-181. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-22>

11. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.

12. Долинська М.С. Діти – учасники цивільно-правових процесів. *Довідник нотаріуса* № 6 за 2006 рік. К.: Істина. 85 с.

13. Долинська М.С. Спадкування в Україні. *Довідник нотаріуса*. К.: Істина. 2007. № 5. 96 с.

14. Нелін О. Спадкове право УРСР за цивільним кодексом 1922 р. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 7. С. 32-34.

15. Долинська М.С. Початки правового регулювання спадкування на українських землях на початку ХХ століття. *Particularitățile adaptării legislației republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene*», Conferința internațională științifico-practică. Chișinău, Republica Moldova 22–23 martie 2019. pp. 119-122.

16. Цивільний кодекс УРСР від 16.12.1922р. *ЗУ УРСР*. 1922. № 55. Ст. 780.

17. Половинкіна Р. Ю. Перша кодифікація положень спадкового права за Цивільним кодексом 1922 року: історико-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Випуск 65. С. 318-325.

18. Нелін Олександр. Спадкове право УРСР за Цивільним кодексом 1963 р. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 6. С. 44-47.

19. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (дата звернення 12.09.2025 р.)

20. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12_\(дата_звернення_12.09.2025_р.\)](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12_(дата_звернення_12.09.2025_р.))

21. Долинська М.С. Деякі правові аспекти видачі нотаріусами свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку в спадщині. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: збірник наукових праць з економічних та юридичних наук*. 2011. Вип. 7. С. 278 – 282.

22. Про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ: наказ Міністерства юстиції України № 51/5 від 17.10.2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0714-00#Text>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

23. Dolynska, M. (2023). Evolution of legal regulation of digitalization of notarial activity in independent Ukraine. *Social and Legal Studios*, Vol. 6, No. 4. 58-68. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals4.2023.58> P. 60.

24. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

25. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10.2008 р. № 614-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-17#Text>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

26. Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.03/ Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. С. 20.

27. Нотаріусів урівняли, або альтернатива між «погано» та «дорого». УНІАН. Інформаційне агентство. 12.06.2009. URL: <https://www.unian.ua/rights/232027-notariusiv-urivnyali-abo-alternativa-mij-pogano-ta-dorogo.html>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування: Закон України від 20.10. 2014 р. № 1709-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1709-18#Text>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

29. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин: Закон України від 14.07.2020 р. № 775-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-20#n7> (дата звернення 12.09.2025 р.)

30. Про медіацію: Закон України № 1875 -IX від 16.11. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

31. Дякович М. М. Нотаріус як медіатор. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 54-55.

32. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. за № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>. _____(дата звернення 12.09.2025 р.).

33. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 року № 209. *Урядовий кур'єр* від 06.03.2022. № 49.

34. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 року № 480. *Урядовий кур'єр* від 27.04.2022. № 96.

35. Долинська М. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. № 78. Частина 1. С. 166-171.

С. 168-169. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.26> (дата звернення 12.09.2025 р.)

36. Кухарев Олександр. Проблеми здійснення спадкових прав в умовах воєнного стану. 7 жовтня 2022 року. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/251193-problemi-zdiysnennya-spadkovikh-prav-v-umovakh-voennogo-stanu>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

37. Долинська М. С. Порядок посвідчення довіреностей та заповітів, привієняних до нотаріально посвідчених. Львів: Растр-7. 2023. 184 с.

38. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини Закон України від 8.11.2023 р. № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

39. Про внесення змін до Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 8.11.2023 р. № 3449-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-20#Text>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

40. Черватенко І. М. Нотаріальне провадження щодо посвідчення безспірних прав.: монографія. Харків: Право. 2017. С. 33.

41. Долиська М. С. Деякі аспекти охорони та захисту нотаріусом цивільних прав та законних інтересів учасників нотаріального процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №4. С. 165.

42. Долинська М. С. Проблеми нотаріального процесу: підручник. Львів : ЛьвДУВС. 2022. 744 с.

43. Мінюст підсумував роботу нотаріусів за 2023 рік. *Я і закон*. 4 лютого 2024 року. URL: <https://yaizakon.com.ua/min-yust-pidsumuvav-rezultati-roboti-notariusiv-za-2023-rik/> (дата звернення 12.09.2025 р.).

44. Гончарова А.В. Розмежування понять «спадкова трансмісія» та «спадкове представлення». *Підприємництво, господарство в право*. 2009. № 11. С. 48-50.

45. Луцький А. І., Піцик Х. З. Поняття та обсяг правосуб'єктності спадкодавця та спадкоємців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 54. Том. 2. С. 13-16.

46. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12_ (дата звернення 12.09.2025 р.).

47. Заїка Ю. О., Рябокони Є. О. Спадкове право: навч. посіб. К. : Юрінком Інтер. 2009. 352 с.

52. Фурса С.Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. 496 с.

54. Долинська М.С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Випуск 56. С. 237–243.

55. Баранкевич А.В. Право неповнолітніх осіб на обов'язкову часту у спадковому праві країн ЄС– перспективи розвитку та досвід для України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 17-25.

56. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

57. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-15>. (дата звернення 12.09.2025 р.)

Інформація про автора:

Долинська Марія Степанівна,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри господарсько-правових дисциплін

навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0352-5470